

NORVEGŲ KALBOS PRISTATOMOJI KONSTRUKCIJA IR JOS ATITIKMENYS LIETUVIŲ KALBOJE

Aurelija GRIŠKEVIČIENĖ

1. Įvadinės pastabos

Lietuvių kalboje aktualioji skaida reiškia įvairiomis priemonėmis: tam tikrais intonaciniais požymiais, žodžių tvarka, dalelytėmis (Girdenienė, 1971, 39). Norvegų kalboje, kaip ir kitose analitinėse kalbose, kur žodžių tvarka atlieka gramatinę funkciją, galimybės sakinyje paskirstyti informaciją aktualiosios skaidos atžvilgiu labai ribotos, todėl dažnai vartojamos specifinės sintaksinės konstrukcijos, kurių lietuvių kalboje nėra¹. Kad norvegų kalboje būtų galima išlaikyti įprastą pagrindinių aktualiosios skaidos elementų (temos–remos²) seką, tais atvejais kai sakinio rėma yra veiksnys, svarbų vaidmenį atlieka vadinamoji pristatomoji konstrukcija (*presentering*). Nors šios konstrukcijos nėra lietuvių kalboje, kurioje žodžių tvarka laisva ir priklauso beveik tik nuo aktualiosios skaidos, pastebėta, kad ši specifinė norvegų kalbos sintaksinė konstrukcija gana dažna vertime iš lietuvių kalbos į norvegų. Taigi šio tyrimo tikslas – aktualiosios skaidos atžvilgiu iširti pristatomosios konstrukcijos atitikmenis lietuvių kalboje.

Tyrimo medžiaga surinkta iš įvairių grožinės literatūros vertimų. Pavyzdžiai, kur tiriamoji konstrukcija vartojama norvegų kalboje, kai verčiama iš lietuvių kalbos, išrinkti iš R. Granausko apysakos „Gyvenimas po klevu“³, vienintelio prozos kūrinio, išversto iš lietuvių kalbos į norvegų. Tyrimui iš apysakos išrinkti visi sakiniai, kurių vertime pavartota pristatomoji konstrukcija. Kai kurios tokios konstrukcijos pa-

¹ Apie aktualiosios skaidos atžvilgiu įdomią norvegų kalbos lūžio konstrukciją, jos vartojimą vertime į norvegų kalbą bei vertimą į lietuvių kalbą žr. (Griškevičienė A., 2002).

² Tema – iš konteksto žinoma informacija, rėma – nauja informacija, kuria kas nors pasakoma apie temą.

³ *Granauskas R. Gyvenimas po klevu: 2 leid. Vilnius: Alma littera, 2000. Toliau trumpinama GP. Granauskas R., To fortellinger fra Litauen / Vert. P. Arbo, Oslo: Gyldendal, 1991. Toliau trumpinama TFL.*

naudotos iš tos pačios apysakos vertimo į švedų kalbą⁴. Pristatomosios konstrukcijos vertimo į lietuvių kalbą pavyzdžiai buvo renkami iš J. Gaarderio romano „Sofijos pasaulis“ ir jo vertimo į lietuvių kalbą⁵. Šis romanas pasirinktas dėl jo stilistinės įvairovės: čia į grožinį siužetą, perteiktą beletristiniu stiliumi, įpinta filosofijos istorija, parašyta moksliniu stiliumi. Klaidų, kai aktualiosios skaidos elementai neteisingai perteikiami vertime į lietuvių kalbą, ieškota įvairiuose grožinės literatūros vertimuose iš norvegų kalbos⁶.

2. Sakinių su pristatomąja konstrukcija struktūra

Sakinys su pristatomąja konstrukcija pradamas nekirčiuotu nežymimuoju įvardžiu *det*, (pvz.: *det har oppstått et problem ~ *Ø iškilo problema*)⁷. Toks *det* dažnai vadinamas laikiniu veiksniu (*foreløpig subjekt*)⁸. Vienoje iš naujausių norvegų kalbos gramatikų rašoma, kad sakinius su pristatomąja konstrukcija sudaro formalusis veiksnys *det*, tarinys (dažniausiai aktyvo forma), ir substantyvinė frazė⁹ formalioje norvegiško sakinio papildinio pozicijoje. Semantiškai tokia substantyvinė frazė atitinka sakinio „loginį“ veiksni. Tokios struktūros sakiniai pirmiausia vartojami tekste arba pokalbyje įvedant arba pristatant naują elementą. O kadangi sakinio dalys, perteikiančios aktualią informaciją, nelabai tinka reikšti veiksniumi norvegų kalboje, sakinio dalis su aktualia informacija nukeliama į papildinio vietą. Papildinio pozicijoje atsidūrusi substantyvinė frazė vadinama potencialiuoju veiksniu (*potensielt subjekt*)

⁴ Granauskas R., *Livet under lönnen* / Vert. A. Kreuger, Stockholm: Fripress Legenda, 1991. Toliau trumpinama LL.

⁵ Gaarder J. *Sofies verden: 9 leid.* Oslo: Aschehoug, 1994. Toliau trumpinama SV.

⁶ Gaarder J. *Sofijos pasaulis* / Vert. E. Išganaitytė, Vilnius: Tyto alba, 1998. Toliau trumpinama SP.

⁷ Be minėtųjų kūrinių taip pat cituojami sakiniai iš E.F. Hanseno romano „Salme ved reisen slutt“ bei jo vertimo į lietuvių kalbą: Hansen E.F. *Salme ved reisen slutt: 5 leid.* Trondheim: Cappelen Forlag AS, 1998; Hansen E.F., *Psalmė kelionės pabaigoje* / Vert. R. Paičienė, Vilnius: Charibdė, 1997.

⁸ Ženklu * čia ir toliau žymimas pažodinis sakinio vertimas. Kai pažodinis vertimas trukdo suprasti sakinį aktualiosios skaidos atžvilgiu, jis derinamas prie lietuvių kalbos gramatikos. Ženklu Ø čia ir toliau pažodiniame vertime žymima informacinio krūvio neturintio elemento (nežymimojo įvardžio *det*) vieta.

⁹ Norvegų kalboje nežymimasis įvardis *det* gali būti dar ir formaliuoju veiksniu (*formelt subjekt*). Juo *det* būna tada, kai sakinyje neaiškus veikėjas, o veiksnio poziciją būtinai reikia užpildyti, nes norvegų kalboje visi sakiniai, išskyrus imperatyvą, turi turėti veiksni, pvz.: *det regner ~ hja, det er kaldt ~ šalta, det snakkes mye om det ~ apie tai daug kalbama*. Bet toks veiksnys aktualiosios skaidos atžvilgiu neįdomus, todėl sakiniai su *det*, formaliuoju veiksniu, ir jų atitikmenys lietuvių kalboje nebus nagrinėjami. [Beje, NRG formaliuoju veiksniu vadinamas ir lakinis veiksnys (NRG, 1997, 678–680).]

⁹ Substantyvinė frazė yra frazė, kurios pagrindu sudaro daiktavardis (NRG, 1997, 33).

arba tikroju veiksniumi (*egentlig subjekt*), kuris pasižymi tomis pačiomis sintaksinėmis savybėmis kaip papildinys. Potencialusis veiksnys nėra veiksnys gramatiniu požiūriu, nes sakinyje gali turėti tik vieną veiksnį, o pristatomosiose konstrukcijose tai visada laikinasis / formalusis veiksnys (Faarlund, etc., 1997, 827–828). Jeigu *det* būtų praleistas, potencialusis veiksnys taptų tikroju veiksniumi, (pvz.: *et brev ligger på bordet ~ *laiskas guli ant stalo*), bet tokio sakinio aktualioji skaida nebūtų aiški.

Potencialusis veiksnys norvegų kalboje gali būti tik nežymimosios formos. Juo negali eiti žymimosios formos daiktavardžiai, daiktavardžiai kartu su savybiniais ar parodomaisiais įvardžiais, įvardžiai ar tikriniai daiktavardžiai. Tiesa, retkarčiais potencialusis veiksnys gali būti ir žymimosios formos, bet tada jo reikšmė kaip nežymimosios formos, ir juo reiškiamą aktuali informacija, (pvz.: *det finnes ikke det minste bevis for denne påstanden ~ nėra nė menkiausio tokio teiginio įrodymo*)¹⁰.

Tariniu sakiniuose su pristatomąja konstrukcija gali eiti ne visi veiksmazodžiai. Juo gali būti tik tie, kurie nevaldo papildinio. Dažniausiai tai veiksmazodžiai, reiškiantys egzistenciją arba buvimą tam tikroje vietoje (*være ~ būti, finnes ~ būti*), judėjimo veiksmazodžiai (*gå ~ eiti, komme ~ ateiti, lande ~ nusileisti, forsvinne ~ dingti*), būsenos pasikeitimo (*oppstå ~ atsirasti, bli ~ tapti, bryte ut ~ kilti, legge seg ~ gultis, omkomme ~ žūti*) arba kiti intranzityviniai statinės būsenos veiksmazodžiai (*bo ~ gyventi, sitte ~ sėdėti, falle ~ kristi, stå ~ stovėti*). Tarinys gali būti ir pasyvo formos, (pvz.: *det ble kjøpt inn mye mat ~ *Ø buvo nupirkta daug maisto, det ble nedsatt en kommisjon ~ *Ø buvo sudaryta komisija*).

Dažnai sakiniuose su pristatomąja konstrukcija pasitaiko aplinkybių, (pvz.: *det står en mann utenfor ~ *Ø stovi vyras lauke*). Dažniausiai tai vietos aplinkybės, kuriomis pabaigti sakinių skandinavų kalbose labai įprasta, nors jų gali būti ir sakinio pradžioje (pvz.: *nå er det mange barn i parken ~ dabar yra Ø daug vaikų parke*). Bet tokiu atveju, nors ir keičiasi žodžių tvarka, ir nežymimasis įvardis *det* užleidžia pirmąją poziciją aplinkybei, konstrukcija su laikinuoju veiksniumi *det* vis vien išlieka, t.y. sakinyje lieka ir formalusis, ir potencialusis veiksnys.

Šitokia pristatomoji konstrukcija labai dažnai vartojama ir klausimuose. Ji galima ir vientisiniuose, ir šalutiniuose sakiniuose, bet negalima sakiniuose su imperatyvu.

3. Pristatomosios konstrukcijos funkcija tekste

Pristatomoji konstrukcija yra tiesiogiai susijusi su sakinio aktualiąja skaida, nes jos pagrindinė funkcija – nukelti aktualią informaciją į remos vietą. Šia konstrukcija rema (veiksnys) nukeliama už tarinio, toliau į sakinio dešinę pusę. Taip sudaroma

¹⁰ Vokiečių ir anglų kalbose potencialusis veiksnys gali būti ir žymimosios, ir nežymimosios formos, – tai priklauso nuo sakinio tipo, o prancūzų – tik nežymimosios (Lie, 1998, 75; Rando, Napoli, 1978, 300).

galimybė į temos vietą atkelti informacinio krūvio neturintį elementą, (pvz.: *det kommer en jente – *Ø ateina mergaitė*). Šiuo atveju pasiekiamas natūralus sakinio informacinio krūvio balansas: sakinio pradžia tampa lengva, o elementas, kuriuo pranešama aktuali informacija, tikrasis veiksnys, pastumiamas sakinio galo link (Golden etc., 1998, 166). Čia taip pat užkertamas kelias vardažodžiui, neturinčiam temai būdingo bruožo (reikšti tai, kas žinoma) tapti veiksniu, o kartu ir tema¹¹. Taigi šios konstrukcijos funkcija yra neleisti remai atsidurti sakinio pradžioje ir taip užtikrinti, kad būtų išlaikytas temos–remos sekos principas. Tokios pristatomosios konstrukcijos ypač svarbios sakininėje kalboje, nes padeda išvengti aktualiosios skaidos atžvilgiu netinkamos žodžių tvarkos.

Pristatomąja konstrukcija dažnai pokalbyje ar tekste įvedamas naujas referentas, kuris vėliau tekste natūraliai tampa tema (Åfarli, 1997, 96), – pvz.: *det har kommet et brev. Brevet er fra Sverige. – *Ø atėjo laiškas. Laiškas yra iš Švedijos*. Ši konstrukcija taip pat gali būti vartojama ir teksto pradžioje, kai tekste dar nėra jokios žinomos informacijos, ja labai dažnai pradedamos pasakos, (pvz.: *det var en gang en konge som hadde tre sønner – *Ø buvo kartą karalius, kuris turėjo tris sūnus*) (Faarlund, 1992, 62).

Kulbrandstadas (1978, 9–10) rašo, kad jau 1936 m. švedų mokslininkas Wallinas pastebėjęs stiprią tendenciją švedų kalboje vengti sakinių, kuriuose nežymimosios formos vardažodis atsiduria veiksnio pozicijoje. Anot jo, tai leidžia teigti, kad ši konstrukcija tam tikrais atvejais netgi privaloma. Rašte ši tendencija žymiai silpnesnė. Kulbrandstadas taip pat mini, kad Wallinas tokiems atvejams sukūręs terminą „pristatomosios konstrukcijos poreikis“ („*presenteringsbehovet*“)¹².

4. Lūžio ir pristatomosios konstrukcijos skirtumai

Pristatomoji ir jau anksčiau nagrinėta lūžio (žr. Griškevičienė, 2002) konstrukcijos gali atrodyti gana panašios. Bet tarp jų yra keletas aiškių skirtumų. Lūžio konstrukcijoje veiksmožodis savarankiškesnis, jį gali pakeisti *finnes ~ būti, eksistere ~ egzistuoti* ir kt.; pristatomąją konstrukciją, priešingai nei lūžį, nenatūralu būtų performuoti į paprastą sakinį; sakinyje su lūžiu visada esti šalutinis sakinytis, o pristatomojoje konstrukcijoje jis gali būti, bet gali ir nebūti; lūžio konstrukcijoje vardinė tarinio dalis beveik visada turi stiprų kirtį, o pristatomojoje konstrukcijoje potencialusis veiksnys

¹¹ Į temos ir veiksnio santykio problemškumą dėmesys atkreiptas jau pirmuosiuose aktualiosios skaidos tyrinėjimuose (žr. [Mathesius, 1964, 61–67]).

¹² Norvegų, švedų, danų, anglų, vokiečių kalbose šios konstrukcijos funkcija ir vartojimas labai panašus. J. Ebelingas, išsamiai tyręs pristatomąsias konstrukcijas anglų ir norvegų kalbose, priėjo išvadą, kad norvegų konstrukcijos esančios lankstesnės ir įvairiapusiškesnės negu jų angliški atitikmenys (Ebeling, 2000, 156).

dažniausiai kirčio neturi; pristatomojėje konstrukcijoje daugelyje norvegų dialektų vietoj *det* ~ *tai* galima vartoti *der* ~ *ten* arba *her* ~ *čia*, lūžyje galimas tik *det*; pristatomojėje konstrukcijoje potencialus veiksnys beveik visada nežymimosios formos; skiriasi ir konstrukcijų pagrindinė funkcija: lūžio – pabrėžti kurią nors sakinio dalį, o pristatomosios konstrukcijos įvesti, pristatyti naują reiškinį / referentą (Lie, 1998, 78, Lundeby, 1967, 10)¹³.

5. Pristatomoji konstrukcija vertimuose

Lietuvių kalboje stilistiškai neutraliuose dvinariuose sakiniuose veiksnys dažniausiai eina prieš tarinį ir sutampa su aktualiosios skaidos pirmuoju dėmeniu – tema (Labutis, 1998, 212). Aktualiai skaidomuose sakiniuose, kurių branduolį sudaro sakinio dalys, reiškančios subjektą (S) ir veiksma (V), vyraujanti žodžių tvarka yra SV. Kai remą nusako S, reguliarus modelis yra VS (reminis veiksnys eina antroje vietoje), tačiau tokie atvejai palyginti reti ir būdingi tik tam tikro konteksto sąlygojamiems sakiniams (Ambrazas, 1997, 648). Lietuvių kalbos trinariuose aktualiai skaidomuose sakiniuose, kuriuose sakinio branduolį dažniausiai sudaro S, V ir O (objektas), remą taip pat gali nusakyti subjektas, vienas arba kartu su tariniu. Tokiuose sakiniuose neutrali žodžių tvarka yra OVS arba OSV (Ambrazas, 1997, 649–650).

Šie pastebėjimai leidžia daryti prielaidą, kad norvegiškos pristatomosios konstrukcijos pagrindinę funkciją (perkelti reminį veiksni iš pirmosios sakinio pozicijos link sakinio galo) lietuvių kalboje pirmiausia turėtų atlikti žodžių tvarka, t.y. reminis veiksnys turėtų būti paskutinėje arba priešpaskutinėje sakinio pozicijoje.

5.1. Pristatomosios konstrukcijos vartojimas vertime iš lietuvių kalbos į norvegų

R. Granausko apysakos „Gyvenimas po klevu“ vertime į norvegų kalbą pristatomoji konstrukcija pavartota 150 kartų. Čia ir bus nagrinėjami tie atvejai, kai tokia konstrukcija vartojama vertime į norvegų kalbą iš lietuvių kalbos, kurioje ji negalima.

5.1.1. Aktualiosios skaidos atžvilgiu veiksnys norvegų kalboje yra viena sudėtiniausių sakinio dalių. Veiksnio vieta norvegų kalboje yra griežtai apibrėžta, neutraliame sakinyje jis dažnai užima pirmąją poziciją. Jei veiksnys sakinyje turi didelį informacijos krūvį ir yra rema, tai jį būtina reikia iškelti iš pirmosios sakinio pozicijos. Kaip jau minėta (žr. p. 35–36), pristatomoji konstrukcija norvegų kalboje ir suteikia galimybę „pastumti“ aktualią informaciją reiškiantį veiksni iš pirmosios pozicijos link

¹³ Anglų bei prancūzų kalbose yra ir formalių skirtumų tarp pristatomųjų ir lūžio konstrukcijų. Anglų kalboje pristatomosiose konstrukcijose vartojamas *there*, o lūžyje *it*. Prancūzų kalboje *il y a* (rečiau *il est*) ir *c'est* (Lundeby, 1967, 15).

sakinio galo. Todėl natūralu, kad ši konstrukcija vertime dažniausiai vartojama tada, kai lietuviškame sakinyje rema yra veiksnys, kuris neutraliame sakinyje eina po tarinio ir dažnai užima paskutinę sakinio poziciją, pvz.:

Buvo žiema, pusnynai, jinegalėjo
jo nė užkasti (GP 10)¹⁴.

Det var vinter og snødriver så
hun kunne ikke en gang begrave den (TFL 13).

*Ø buvo žiema ir pusnynai, taigi ji negalėjo netgi palaidoti jo.

Aiščiausiai tai matome sakiniuose, kuriuos sudaro tiktai veiksnys ir tarinys ir nėra jokių kitų sakinio dalių, kurių seką sakinyje norvegų kalboje reguliuoja pirmiausia griežti žodžių tvarkos principai, o ne aktualioji skaida. Lietuvių kalboje laisva žodžių tvarka suteikia daug daugiau galimybių, – pavyzdžiui, jei sakinyje yra dvi aplinkybės, kurios neturi didelio informacinio krūvio, jos abi gali eiti sakinio pradžioje viena šalia kitos. Norvegų kalboje pirmoje pozicijoje prieš tarinį tegali būti viena sakinio dalis, todėl tokiu atveju antrąją aplinkybę tenka nukelti į patį sakinio galą, kur aktualiosios skaidos atžvilgiu taip pat nežymėta aplinkybės pozicija, ir tokia aplinkybė priklauso sakinio temai, pvz.:

Už pertvaros, šone yra dar vienos durys, (...) (GK 48).

Bak skilleveggen var det en dør på den ene siden, (...) (TFL 44).

*Už pertvaros buvo Ø durys vienoje pusėje, (...).

Kitais metais čia augs jau nebe rugiai, augs kas nors kitas, žaliuos naujas pasėlis, (...) (GK 38).

Til neste år ville det ikke vokse rug her, men noe annet, en annen vekst skulle bli grønn, (...) (TFL 36).

*Kitais metais neaugs Ø rugiai čia, bet kažkas kitas, kitas pasėlis sužaliuos.

Beje, šiuose pavyzdžiuose taip pat matome, kad kai sakinyje su pristatomąja konstrukcija prasideda aplinkybė, laikinasis veiksnys nedingsta – jis išlieka sakinyje ir užima papildinio poziciją. Tokiais atvejais norvegiško ir lietuviško sakinio žodžių tvarka gali būti vienoda, pagrindinis skirtumas tas, kad lietuviškame variante nėra laikinojo veiksnio *det* atitiktens, plg.:

Ten auga klevai, dar storesni už jį (GK 9).

Der vokste det lønnetrær som var enda større¹⁵ enn dette (TFL 12).

*Ten augo Ø klevai, kurie buvo dar didesni už jį.

¹⁴ Čia ir toliau sakiniuose, kuriuose yra kelios temos ir remos, išretinama tiriamoji sakinio dalis.

¹⁵ Neteisingai perteikta žodžio reikšmė.

5.1.2. Veiksny s lietuviškame sakinyje nebūtinai turi būti sakinio gale, jis gali būti atkeltas prieš tarinį, o tai, kad juo pasakoma sakinio aktuali informacija, gali būti išreikšta ir leksinėmis priemonėmis, pvz.:

Tuo laiku per kaimą jau ir autobusus važiuodavo: (...) (GK 64).

På den tiden gikk det allerede en buss gjennom bygda, (...) (TFL 58).

*Tuo laiku važiuodavo Ø jau autobusus per kaimą (...).

5.1.3. Išverstuose sakiniuose (ypač dialoguose) įvedama ir papildomų leksinių priemonių. Tai pastebima tokiais atvejais, kai remą norima ypač pabrėžti ir kai lietuviškame variante „girdima“ emfazė. Šiame pavyzdyje tai modalinis žodis *žinoma*:

Posūnis, posūnis!.. Labai doras žmogus! (GK 58)

Javisst er det stesønnen, en redelig kar (TFL 53).

* Žinoma yra Ø posūnis, doras vaikas.

5.1.4. Pristatomąją konstrukciją galima pavartoti ne tik veiksniui, išreikštam daiktavardžiu, pastumti į sakinio galą. Čia matome pavyzdį, kur lietuviškame sakinyje rema –rieveiksmis *daug*:

Remonto reikėjo daug (GK 111).

Det var mye som måtte repareres (TFL 100).

*Ø buvo daug, ką reikėjo remontuoti.

5.1.5. Pristatomoji konstrukcija vartojama ir verčiant lietuviškus sakinius, kuriuose rema tarinys. Tokiuose sakiniuose ypač sudėtinga pertekti tarinio vaidmenį aktualiosios skaidos atžvilgiu vertime į norvegų kalbą, kaip ir į kitas analitines kalbas, nes tarinio pozicija sakinyje fiksuota, ir todėl tai, kad jis rema, reikia išreikšti kitomis priemonėmis. Deja, dėl griežtos tarinio pozicijos vertimuose į norvegų kalbą tai, kad tariniu pasakoma aktuali sakinio informacija, dažnai lieka neišreikšta. Šiame pavyzdyje ir matome tokį atvejį. Čia pristatomoji konstrukcija vertime į norvegų kalbą įvedamas veiksnys *laiskininkė*:

Gyvenvietėj *laiskininkė* yra, bet jai nepriklauso taip toli nešioti (GK 27).

På tettstedet fantes det et postbud, men det hørte ikke til hennes oppgaver å bære ut post så langt unna (TFL 27).

*Gyvenvietėje buvo Ø *laiskininkė*, bet Ø nepriklausė jai nešioti pašta taip toli.

5.1.6. Beveik visi tariniai sakinių su pristatomoji konstrukcija vertime į norvegų kalbą, o taip pat ir originale – įvairios veiksmažodžio *būti* ~ *være* formos. (Dar yra keletas *būti* ~ *finnes* atvejų bei pavieniai *mangle* ~ *trukti*, *spire* ~ *dygti*, *vakse* ~

augti, komme – atsirasti, bli – tapti, høres – girdėtis). Tokį tarinį lietuvių kalboje praleisti labai įprasta. Norvegų kalboje tarinys privalomas, pvz.:

Bet praеisi pro jį – ir vėl pūsti laukai,
virš kurių nei pempės balso, nei
vyturio giesmės (GK 9).

Men når du hadde passert, var det atter
forblåste åkrer, og over dem var det
verken vipeskrik eller lerkesang
(TFL 12).

*Bet kai tu praėjai, buvo Ø vėl pūsti lau-
kai, o virš jų (ne)buvo Ø nei pempės riksmo
nei vyturio giesmės.

5.2. Pristatomosios konstrukcijos vertimas iš norvegų kalbos į lietuvių

Iš išverstų norvegiško teksto sakinių matome, kad lietuvių kalboje pagrindinę pristatomosios konstrukcijos funkciją (įvesti reminį veiksni) paprastai atlieka žodžių tvarka, pvz.:

En gang var det en stor gåte
hvordan det så ut på månens baksida (SV 22).

*Vieną kartą buvo Ø didelė mėslė, kaip
atrodė Ø mėnulio galinė pusė.

Det var en av de første dagene i mai
(SV 11).

*Ø buvo viena pirmųjų dienų gegužį.

Kažkada buvo neįmenama mėslė,
kaip atrodo tamsioji Mėnulio pusė (SP 15).

Buvo pati gegužės pradžia (SP 7).

Jei tarinys – veiksmazodžio *būti* forma, lietuvių kalboje ji gali būti praleista, pvz.:

Så er det mammas tur (SV 26).

*Tada yra Ø mamos eilė.

Tāda – mamos eilė (SP 18).

5.2.1. Netaisyklingi pristatomosios konstrukcijos vertimo atvejai

Ši lietuviui nepažįstama konstrukcija ir jos vertimas gali sukelti sunkumų. Vertėjui ne visada pavyksta interpretuoti pristatomąsias konstrukcijas teisingai. Dabar bus aptarti atvejai, kur galima suabejoti, ar vertėjui pavyko teisingai perteikti aktualiosios skaidos komponentų išsidėstymą vertime.

1 pvz.

Det kommer te og smuler på duken
(Hansen, 1992, 19).

*Ø atsiranda arbatos ir trupinių ant stal-
tiesės.

Arbata ir trupiniai jau ant stalo (Hansen,
1997, 19).

Originale pristatomą konstrukciją įvedamas naujas veiksnys *arbata* ir *trupiniai*. Vertėjas aiškiai klysta šį veiksnių interpretuodamas kaip iš konteksto žinomą informaciją, temą, o į remos poziciją rašydamas aplinkybę *ant stalo* ir dar papildomai sustiprindamas tokią „remą“ prieveiksniu *jau*, kurio nėra originale. Labiau vykęs šio sakinio vertimas galėjo būti: *Ant staltiesės liejasi arbata, byra trupiniai* ar pan.

2 pvz.

(...) da det gikk høner fritt omkring i hagen (SV 15).

* (...) kai Ø vaikštinėjo vištos laisvai po sodą.

(...) kai vištos laisvai vaikštinėdavo po visą sodą (...) (SP 10).

Čia įprastas atvejis, kai naują informaciją reiškiantis veiksnys, sakinio rema, įvedama pristatomą konstrukcija. Todėl ir vertime rema turėtų išlikti sakinio veiksnys: *kai po visą sodą laisvai vaikštinėdavo vištos*.

6. Pristatomoji konstrukcija vertime į švedų kalbą

Pristatomoji konstrukcija būdinga visoms skandinavų kalboms. Palyginus atsitiktinai parinktų tų pačių lietuviškų sakinių iš apysakos „Gyvenimas po klevu“, kurių vertime į norvegų kalbą vartojama pristatomoji konstrukcija, vertimą į norvegų ir į švedų kalbas, pastebėta, kad atvejai, kai pristatomoji konstrukcija pavartota tiktai vienoje iš kalbų, o kitoje aktualioji skaida išreikšta kitokiomis priemonėmis, labai reti.

1 pvz. Pristatomoji konstrukcija pavartota tiktai vertime į norvegų kalbą

Bet praeisi pro jǝ – ir vėl pūsti laukai, virš kurių nei pempės balso, nei vyturio giesmės (GK 9).

Men når du hadde passert, var det atter forblåste åkrer, og over dem var det verken vipeskrik eller lerkesang (TFL 12).

Bet kai tu praėjai, buvo Ø likę nupūsti laukai, ir virš jų (ne)buvo Ø nei pempės riksmo, nei vyturio giesmės.

Men när man lämnade den bakom sig såg man bara ännu fler blåsigga fält, och över dem hördes varken tofsvipa eller lärka (LL 12).

Bet kai palikai jį už sąvęs, matei tiktai dar daugiau nupūstu laukų, ir virš jų (nesi)girdėjo nei pempės, nei vyturio.

Šiame sakinyje praleistas tarinys *nebuvo*. Skandinavų kalbose tarinys privalomas, taigi šią problemą vertėjai sprendžia skirtingai: norvegų kalboje pavartota lūžio konstrukcija su tariniu *nebuvo*, o švedų – tarinys *nesigirdėjo*.

* Neteisingai perteikta žodžio reikšmė.

2 pzv. Pristatomoji konstrukcija pavartota tiktai vertime į švedų kalbą

(...) gruodžio naktis buvo tyli, be vėjo, be mėnulio (GK 20).

Desembernatten var stille, uten vind eller menneskinn (TFL 21).

*Gruodžio naktis buvo tyli, be vėjo ar mėnulio šviesos.

Decembernatten var tyst. Det var ingen vind, och ingen måne lyste (LL 24).

*Gruodžio naktis buvo tyli. Ø nebuvo jokio vėjo, ir joks mėnulis nešvietė.

Vertime į norvegų kalbą šio sakinio struktūra tokia pati kaip ir originale, o vertime į švedų kalbą vietoje papildinio *be vėjo* pavartotas sakiny su pristatomąja konstrukcija: Ø *nebuvo jokio vėjo*.

7. Išvados

Analizė patvirtina mintį, kad ir norvegiškų tekstų vertimuose į lietuvių kalbą, ir tais atvejais, kai pristatomosios konstrukcijos vartojamos verčiant iš lietuvių kalbos į norvegų, tą pačią funkciją, kurią norvegų kalboje atlieka pristatomosios konstrukcijos, lietuvių kalboje dažniausiai atlieka žodžių tvarka. Reminis veiksnys lietuvių kalboje paprastai yra sakinio gale, šį jo funkcija gali būti sustiprinama ir leksinėmis priemonėmis, dialoguose – emfaze.

Tyrimas rodo, kad pristatomoji konstrukcija yra paranki priemonė, kurią galima vartoti, kai reikia teisingai išdėstyti aktualiosios skaidos komponentus sakiniuose, išverstuose iš lietuvių kalbos, kurioje šios konstrukcijos nėra. Lietuvių kalbai būdinga gramatiškai neapibrėžta žodžių tvarka suteikia daugiau galimybių negu gramatiškai apibrėžta žodžių tvarka skandinavų kalbose. Jose sintaksinės galimybės paskirstyti informacinę krūvį ribotos, todėl reikalingos įvairios sintaksinės konstrukcijos. Pristatomąją konstrukciją paranku vartoti vertime, kai reminių veiksnį reikia perkelti iš sakinio pradžios toliau link sakinio galo.

Šios konstrukcijos vartojimo vertime į norvegų ir švedų kalbas palyginimas rodo, kad daugeliu atveju pristatomosios konstrukcijos vartojimas vertime į šias kalbas sutampa. Taip yra matyt todėl, kad ši konstrukcija yra pagrindinė priemonė, padedanti teisingai perteikti informacinio krūvio pasiskirstymą sakiniuose, kuriuose rema yra veiksnys.

Vertimų klaidos rodo, kad nors pristatomosios konstrukcijos struktūra paprasta, ši konstrukcija atlieka specifinę funkciją aktualiosios skaidos atžvilgiu, ir vertėjams į ją reikėtų labiau atsižvelgti verčiant tekstus iš skandinavų kalbų.

NORWEGIAN PRESENTATIVE CONSTRUCTIONS AND THEIR EQUIVALENTS IN LITHUANIAN

Summary

The aim of this article is to give an analysis of Norwegian presentative constructions and their equivalents in Lithuanian from the point of view of the Functional Sentence Perspective principle. The material for this study was collected from Lithuanian-Norwegian and Norwegian-Lithuanian fiction translations.

The analysis confirmed the assumption that the same function which in Norwegian is fulfilled by presentative constructions, is fulfilled in Lithuanian by word order. The rhematic subject in Lithuanian is usually transferred to the end of sentence. This particular function can be given additional prominence using lexical means.

LITERATŪRA

Ambrasas V. (red), 1997, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir encikl. leid. institutas.

Ebeling J., 2000, *Presentative constructions in English and Norwegian. A corpus-based contrastive study*. Oslo: Unipub forlag.

Ekerot L. J., 1995, *Ordfølj, tempus, bestämdhet*. Kristianstad: Gleerups.

Faarlund J. T., 1992, *Norsk syntaks i funksjonelt perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.

Faarlund J. T., Lie S., Vannebo Kj. I., 1997, *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Girdenienė D., 1971, *Aktualioji skaida ir jos reiškinio būdai lietuvių kalboje*. – *Kalbotyra*, t. 22 (1), 35–47.

Golden A., MacDonald K., Ryen E., 1998, *Norsk som fremmedspråk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Griškevičienė A., 2002, *Norvegų kalbos lūžio konstrukcija ir jos atitikmenys lietuvių kalboje*. – *Baltistica*, t. 37 (2), 245–256.

Kulbrandstad L. A., 1978, *Presenteringskonstruksjonen i moderne norsk – struktur, funksjon og bruk*: Dipl. darbas. Oslo Universitet: Institutt for nordisk språk og litteratur.

Labutis V., 1998, *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: VU leid.

Lie S., 1998, *Innføring i norsk syntaks*. Oslo: Universitetsforlaget.

Rando E., Napoli D. J., 1978, *Definites in there-sentences*. – *Language*, No. 54, 300–313.

Mathesius V., 1964, *On Linguistic Characterology with Illustrations from Modern English // A Prague school reader in linguistics*. Bloomington: Indiana University Press.

Afari T. A., 1997, *Syntaks*. Oslo: Samlaget.

Vilniaus universitetas
Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedra

Įteikta
2003-12-23